University of Sistan and Baluchestan

Journal of Lyrical Literature Researches

Print ISSN: 2008 - 5737
Online ISSN: 2538 - 5011

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

Rendy and Qalandari in the poems of Abdul Baghi Mujadedi (Baghi)

Shahrzad Kiani[1] | Mohammad Amir Mashhadi [2]✉ | Mohammad Ali Mahmoodi [3] |

1. PhD student of Persian Language and Literature Department , University of Sistan and Baluchestan.Zahedan .Iran. E-mail: shahrzadkiani1400@gmail.com
2. (Corresponding author) Professor of Persian Language and Literature Department , University of Sistan and Baluchestan.Zahedan.Iran. E-mail: mashhadi@lihu.usb.ac.ir
3.Associate Professor of Persian Language and Literature Department , University of Sistan and Baluchesta.Zahedan.Iran. E-mail: mahmoodi@usb.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received:June 14, 2023
Received in revised form: October 29, 2023
Accepted: November 7, 2023
Published online: June 21,2024.

Keywords:
Afghanian poem, Abdul Baghi Mojadedi, Rendi ,Qalandari

ABSTRACT

Qalandarieh as a branch of criticisem, tried to destroy the common normes of society and reject manifestations of religiosity in order to display a form of sincere worship without demagoguery. qalandaran by stepping on themoral values as well as the common customs of the times, freed him from any constrations.what is evidence in qalandarieh thoughts is the breaking of social taboos, which has reflected in Persian poetry.This research examine the themes of rendi and qalandari in the poems of abdul baqi mujadadi (baghi) .Abdul Baqi Mojadadi is one of the high-ranking poets and Sufis of Afghanestan ,whoes poems contain the themes of rendi and qalandari. Among the theme of qalandari ,we can mention mikhavari's drinking and mocking the ascetic hypocritical sheikhs and expedient Sufis ,the Rejection of manifestations of sharia and religiosity and prefer of late and pubs over Monasteries, schools and mosque .Rand in the rest of the shows with characteristics such as Rand Alast, Rand Badeh Noosh ,Rand Badnam, Rand untouchable ,Rand Zahed Setiz ,Rand sufi stiz and so on

Cite this article: Kiani, Shahrzad**;** Mashhadi, Mohammad Amir **;** & Mahmoodi, Mohammad Ali. (2024). "Rendy and Qalandari in the poems of Abdul Baghi Mujadedi (Baghi) ". Journal of Lyrical Literature Researches, 22, (42).161-178.

http//doi.org/10.22111/jllr.2023.45918.3171

© The Author(s).

Publisher: University of Sistan and Baluchestan.

Extended abstract

1- Introduction

The beginning of Islamic sufism was based on ascetism and piety. Zahedan's pashmina dressing was a form of protest against the wealty who had spent their lives enjoying themselves later when the wearing of pashmina and demonstration of sharia law become an excuse for profitting of hypocritical Sufis and ascetics a movement called malamatiyeh was formed .malamatiyeh were a tribe from sufiya that were famous in Khorasan in the third century and after that . The thinking of malamatiyeh based on the teaching of hamdun qasar and abu hafez haddad consisted of secret piety and asceticism. Qalandariyyeh emerged from the womb of malamatiyeh sect which although they had similarities had significant and important differences. Like the qalandarans the malamatians had anti-social behaviour ,but they were committed to the religious customs while the qalandran 's performance was to break the restriction and not commit to sharia and religious requirements.The foundation of the qalandari's movement was based on the fight against hypocrisy and unthruth therefore, those who used sharia and tariqa as a reason for their reputation were hypocrities from the qalandari's point of view.One of the fundamental beliefs of malamtia is avoiding fame and seeking fame and to welcome anonymity.Instead of going to the monasty where there was a possibility of hypocrisy qalandarans went to infamous places like ruins and this itself was a kind of taboo breaking .In qalandari's poems, kharekha, asceticism ,school and mosque are constrasted with words such as zonar ,mai, badeh ,maikadeh and ruins . Abdul baghi mujadedi a sufi and poet of Afghanistan is one of the poets who influenced by the malamati school .He was one of the prominent leaders of the naghshbandieh method .baghi was born in Kabul city in 1194 which coincides with the ninth year of timur shah darrani's regin. He died in 1287 in Kabul city.In this article is attempt to answer this question that are there randi and qalandari themes in the poems of abdul baqi mojaddi ?Also what are the characteristics of rand in mujadadi's poem ?Also what are the characteristics of rand in mujadadi's poem?

2-Research methodology

The method used in this research is a descriptive -analytical method which is for this purpose most of the sources including dictionaries sufi and mystical books as well as contemporary article in this field have been considered.

3-Discussion

Qalandriy is a meadering steam in time.A kind of norm breaker that is manifested as a protest against the expediency and hypocricy of Sufis ruling the society and turns its back on the common customs sancities.The basis of the galandadariyyeh tariqah has been to abandon belonging and even to be unbonded by current customs and manners .It seems that there was a kind of unrestricted extremism in this Turkish affiliation , which is why qalandaran was sometimes interpreted as rand , The dynasty of qalandariyeh was founded by sheikh jamal al -Din sawji.He founded The custom of shaving head hair and eyebrows .Mohamad Balkhi who was his student and follower added the custom of wearing jawal to it and because of this he became known as jolaqi or javalaqi. One of the prominent characteristics of qalandrants is to break social taboos in order to provoke people's blame because in their thinking blame is necessary to restrain the rebellious ego and prevent pride and corruption .Drinking beer or wine and worshiping wine is a clear example of this breaking of social norms, which can be seen in qalandaran's poem so that in these poems mikadeh and kharabat are in opposition to mosque monastery and school

Qalandar not only goes to mikadeh and kharabat wears zonar and drinks wind, but also calls others including hypocritical ascetics to attend in these places to show his opposition to hypocrisy and deception in the society and the worship of hypocritical ascetics and Sufis

make fun of expediency . In baghi's qalandaran poem's hypocritical tools such as rosary, dastar, acloack, a turban and prayer condemned, because in qalandran's thought they are a symbol of hypocrisy and manifestation of pride and arrogance .Qalandar hopes for god's forgiveness and mercy and believes that the sound of the wind falling from may glass to the cup and wine cup brings the call of god mercy and grace to qalandar's ears .A Ghazal by Baghi with mina's row is proof of qalandaran's idea . Rand has a high position in Baghi's poems . He is a perfect human being whose greatest goal is to leave the wordly attachments and attain piety . He demands sincerity in his actions by leaving hypocrisy and selfishness. Rand in Mujadadi's poems is with adjectives such as Rand alast, Rand Badenoosh , Rand Bad Nam , Rand Bi Takalof , Rand Bidastar , Rand Zahed Setiz ,Rand Ashegh , Rand Ghdah Noosh ,Rand Shahed Baz ,Rand Mast ,Rand May Parast .Also The Combination Of Qalandaran and Randan themes can be seen in Baghi sonnets.

4-conclusion

Social injustices mainly the form of asceticism and the attempt to achieve salvation in the afterlife by asceticism and monastic Sufis led to the creation of the malamatiyeh sect and thus the qalandariyeh sect to confront hypocrisy through confronational norms of society and turning away from existing social institutions so that the society be corrected .The appearance of qalandari's thoughts in persian poetry began with Sanaii and its beauty and impact made other mystic and non mystic poets take advantage of these impressive themes .In qalandaran's poems the opposition of words such as asceticism, monastery ,cloack ,Sufi, Pir moghan, kharabat ,Deir moghan ,Mogh becheh and Mikdeh are clearly visible .In the poems of Baghi Rand and qalandar have common features both of them seek to break taboos frame works and common rules of society .thery introduce themselves as drunkards and engage in drinking and worshiping alcohol .They mock the manifestation of sharia law and religiosity, even the ascetism belongs to ascetics and Sufis of monasteries and sancity of mosques and monasteries and he calles others to drink alcohol and stay in mikdas in order to deal with the hypocrisy that dominates the society . Baghi's poems tell hypocrisy of the society . The monastery and the mosque are contaminated with hypocrisy and trickery . Baghi appears in the fact of pious qalandary and calls himself Rand to show his position against hypocritical ascetics and demagogues .

5-References

Anvari,H.(2016). *The Voice of Love* .Tehran: Sokhan publications.

Borhan, T.Mohammad, H.(1963). *Conclusive Proof* .Corrected by Dr.Mohammad Moeen in Five Volumes ,Tehran: Amir Kabir

Broomand, S. J.(2003). *Aeene Rendan*.Tehran: Bahar publications.

Ghavami, B. (2010). "Qalandary Poets and Poetry". *Quarterly Jurnal of Persian Language and Literature*. Faculty of Humanities ,Islamic Azad University,Sanandaj Branch ,1Year, No.3,pp143-162.

Hafiz Shirazi, S-al-Din. M. (1385). *Diwan Hafiz Shirazi* , according to the efforts of Mohammad Qazvini and Qasim Ghani, introduction, confrontation and... Rahim Zul Noor, fourth edition, Tehran: Zovvar

Hejazi, B. S.(2011). *The Perfect Man from the Perspective of Attar*, First Edition, Tehran: Avaye Noor publications.

Kara Mostafa ,A. (2017). *The Old History Of Qalandarieh*.Tehran: Farhang Moaser publications.

Kashani ,E.D. (2008**).** *Mesbah al Hedayat and Meftah al Hedayat* ,(3rd ED) ,Tehran :Zovvar publications.
Mashhadi,M. A. (2014). "Rendi and Qalandari in Amir Khosro Dehlavi Ghazal", Aligarh University Research and Publishing Center ,pp265-287.
Mashhadi , M. A. Fooladi,Y. (2011). "Humor in Mashhadis Ghazals", *subcontinent Studies Journal* of Sistan and Baluchistan University ,No.8. pp.117-138.
Mojadadi ,A. B. (2012). *A Divan Of Ghazal* ,Gathered by Mohamad Naeem Mojadadi .Harat :Ahrar publications.
Mohammadian,A. Rafatkhah,F. Bahramian,Z. (2005). "A Study Of Qalandari Concepts in Attar and Hafiz Ghazals".The 8Th Persian Language and Literature Conference,pp1929-1947.
Nafisi ,S. (1997). *The Origin Of Tasawwuf in Iran* .Tehran :Forooghi publications.
Norbakhsh, M. (1991). *Hezar Gohar*, First Edition ,Tehran,Andisheh.
Nooshabadi ,T.D. (2002). *Encyclo Paedia Of Persian Languages and Literature* .(3 rd Ed)(vol .3).Tehran:Ministry Of Culture and Islamic Guidance publications.
Panahi ,M. Haji Hosseini ,Z. (2013). "Qalandarian Themes in Attar s sonnents", *Jurnal of Lyric Literature Research* in sistan and Baluchistan , No.pp.49-64.
Poornamdarian,T. (2005). *Lost by The Sea* .Tehran:sokhan publications.
Rajayi Bokharayi,A. R. (1979). *Divan (Anthology)of Hafez*,Tehran:Maharat.
Sherafati, Z. Noroozi, Z. (2019). "Symbolic attributes of Ghalandran in The Sanai, Attar, Moulana and Hafez, works", *Jurnal of ghande farsi*, 2Year, No. 5, pp137-160.
Shafiei kadkani,M. R. (2007). *Qalandary Through History* .Tehran: Sokhan.
Shamisa,C. (1991). *A Study Of Persian Ghazal* .Tehran:Ferdows publications.
Zarrin koob,A. H. (2006). *Value of Sufi's Legancy* .Tehran:Sepehr.
Zarrin koob, A. H. (1984). *A Search in Persian Sufism*.Tehran:Amir Kabir .
Zarrin Koob,H. (1983). *Qalandarnameh of The Persian Khatib or The biography of Jamaladdin Savoji* .Tehran:Tos publications.

.

پژوهشنامه ادب غنایی

شاپا چاپی: ۲۰۰۸-۵۷۳۷
شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۵۰۱۱

Homepage: https://jllr.usb.ac.ir

رندی و قلندری در اشعار عبدالباقی مجددی(باقی)

شهرزاد کیانی [۱] | محمد امیر مشهدی [۲]✉ | محمد علی محمودی [۳]

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی ، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه:shahrzadkiani1400@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه: mashhadi@lihu.usb.ac.ir
۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه: mahmoodi@usb.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۳/۲۴
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۸/۷
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۸/۱۶
تاریخ انتشار:۱۴۰۳/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها:
شعرافغانستان،عبدالباقی مجددی، رندی، قلندری

چکیده

قلندریه به عنوان شاخه‌ای از ملامتیه، سعی در تخریب هنجارهای متداول جامعه و رد مظاهر دینداری داشت تا صورتی از عبادات خالصانه و بدور از ریا و عوام فریبی را به نمایش بگذارد. قلندران با پشت پا زدن به ارزش‌ها و اصول اخلاقی همچنین سنت های متداول روزگار ،خود را از هر گونه قید و بندی آزاد و رها می‌ساختند. آن چه در افکار قلندریه نمود بارزی دارد ، زیر پا نهادن تابوهای اجتماعی است که حاصل آن در شعر فارسی، بازتاب یافته است. این پژوهش به بررسی مضامین قلندرانه و رندانه در اشعار عبدالباقی مجددی(باقی) می‌پردازد. عبدالباقی مجددی یکی از شاعران صوفی افغانستان است که در اشعار وی مضامین قلندری و رندی به وضوح دیده می شود .از جمله مضامین قلندری در غزلیات باقی می‌توان باده نوشی، می‌خواری ، می‌پرستی، تعریض و کنایه به زاهدان ریایی، شیخ و صوفیان مصلحت جو، رد مظاهر شریعت و دینداری، ترجیح دیر و میخانه بر خانقاه، مدرسه و مسجد را نام برد. رند در اشعار باقی با ویژگی‌هایی چون رندِ الست، رندِ باده نوش، رندِ بدنام، رندِ بی تکلف، رندِ بی دستار، رندِ زاهد ستیز، رندِ صوفی ستیز، رندِ عاشق، رندِ قدح نوش، رندِ شاهد باز، رندِ مست و رندِ می‌پرست ظاهر می‌شود.

کیانی، شهرزاد؛ مشهدی، محمد امیر؛ محمودی، محمد علی. " رندی و قلندری در اشعار عبدالباقی مجددی(باقی)". پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۲۲(۴۲)، ۱۷۸-۱۶۱.

http//doi.org/:10.22111/jllr.2023.45918.3171

CC BY NC

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

۱. مقدمه

آغاز تصوف اسلامی برپایهٔ زهد و پارسایی بود و پشمینه پوشی زاهدان نوعی اعتراض به توانگرانی بود که تمام عمر خود را به خوشگذرانی گذرانده بودند. (زرین کوب، ۱۳۸۵: ٤۳۳) « بعدها که پشمینه پوشی و مظاهر شریعت ،دستاویزی جهت منفعت طلبی صوفیان و زاهدان ریایی گردید، نهضتی به نام ملامتیه شکل گرفت. ملامتیه طایفه‌ای بودند از صوفیه که در قرن سوم هجری و بعد از آن در خراسان شهرت داشته‌اند. توسعه فکر ملامتی باید عکس العملی باشد در مقابل زهادی که با اظهار کرامت یا پوشیدن دلق و پوست و خرقه، خویشتن را در نزد مردم محبوب می‌کرده‌اند. ملامتیه چنان چه هجویری نیز خاطر نشان می‌کرد برای ملامت تأثیر خاصی در خالص کردن محبت حق قائل بودند و پیغمبر را اولین ملامتی می‌شمردند. در نیشابور طریقه ملامتی به وسیله حمدون قصار رواج یافت .» (زرین کوب ، ۱۳٦۳: ۳۳۷- ۳۳٦) . ملامتیه معتقد بودند که عبادت تنها مختص ذات پروردگار است و عبادات خالصانه و به دور از هرگونه تظاهر و ریا مقبول آنها بود . (زرین کوب ۱۳۸۵: ۸٦). نگرانی اصلی ملامتیه این بود که حالات درونی خویش را از دیگران پنهان کنند تا مبادا نمایش متظاهرانه زهد ، باعث افسار گسیختگی نفسانیات و به طبع آن سبب بروز غرور و خودپسندی گردد. «تفکر ملامتیه براساس تعالیم حمدون قصّار و ابوحفص حداد عبارت بود از تقوی و زهد پنهانی. طریقه آن‌ها مبتنی بر این اصل بود که اخلاص در عمل اقتضایش آن است که سالک به آن چه خلق دربارهٔ وی می گویند ،وقعی ننهند و هر چه را جز خداست از حساب اعمال و افکار خویش خارج سازند به موجب این تعالیم معاملهٔ انسان با خدا می‌بایست از معاملهٔ وی با خلق در علانیه بهتر باشد .» (زرین کوب، ۱۳٦۳: ۳۹۹). از بطن فرقهٔ ملامتیه، قلندریه ظهور کرد که اگر چه شباهت‌هایی با هم داشتند ولی دارای تفاوت‌های چشمگیر و حائز اهمیتی بودند. ملامتیان همچون قلندران رفتارهای ضد اجتماعی داشتند اما در برابر عرف دینی متعهد بودند؛ در حالیکه عملکرد قلندران شکستن قیود و عدم تعهد به الزامات شرعی و دینی بود. « متصوفه و ملامیته طریقه‌های متعدد داشتند که در ایران روش ملامتی در زمان‌های بعد اصلاح، قلندریه را به دنبال داشت که پیش از قرن هفتم در ایران رایج شدند.» (نفیسی، ۱۳٤٦: ۳۷) عبدالباقی مجدّدی ،از جمله شاعران متأثر از مکتب قلندریه است .عبدالباقی مجدّدی، صوفی و شاعر افغانستان در خانواده ای فرهیخته به دنیا آمد. چند تن از افراد این خانواده، مشایخ بنام روزگار خود بودند. باقی، یکی از رهبران بلند آوازهٔ طریقهٔ نقشبندیه مجددیه بود. او سرایندهٔ شعرهای دل انگیز بود. نسخهٔ دستنویس دیوانش در آرشیو ملی افغانستان نگهداری می شود .(نوش آبادی ،۱۳۸۱ :۱٤۷) در اشعار باقی مضامین رندی و قلندری دیده می شود .بررسی این مضامین نشان می دهد که باقی تا حدودی تحت تاثیر شاعران قبل از خود از جمله حافظ بوده است .«باقی در سال ۱۱۹٤که مصادف با نهمین سال شاهنشاهی تیمور شاه درانی است ،در شهرکابل تولد یافت. عبدالباقی مجددی نه تنها شاعر و عارفی بلند پایه بود، بلکه یک شخصیت ملیت خواه و مجاهد نیز به شمار می رود. وی در ۲۱ربیع الاول سال ۱۲۸۷در شهر کابل وفات یافت .» (مجددی ،۲۰۱۲ :۸-۷)

۱-۱-بیان مساله و سوالات تحقیق

پایه های نهضت قلندریه بر مخالفت با ریاکاری و ناراستی نهاده بود ؛بدین سبب کسانی که شریعت و طریقت را دستاویزی برای خوشنامی خویش قرار می‌دادند، از نگاه قلندران ،ریاکار و نابکار بودند .«یکی از باورهای بنیادین ملامتیه گریز از خوشنامی و شهرت طلبی و استقبال از گمنامی است ؛شاید بتوان گفت علت آن در تأثیر منفی است که شهرت در اخلاق و شیوهٔ زندگی انسانها دارد ؛زیرا عجب و خوشامد نفس سرچشمهٔ بسیاری از کژی ها و زشتی هاست .» (مشهدی،۱۳۹۲ :۲۸۲). قلندران به جای رفتن به خانقاه که در آنجا امکان ریا وجود داشت ،به جاهای بد نام مثل خرابات می‌رفتند و این نوعی تابو شکنی بود. در اشعار قلندری خرقه، زهد، مدرسه و مسجد در تقابل با واژه‌هایی مانند زنار، می، باده، میکده و خرابات قرار دارد. در این پژوهش سعی می‌شود که به این پرسش پاسخ داده شود :

-مضامین رندی و قلندری در دیوان باقی چگونه بیان شده است؟

-رند در اشعار باقی دارای چه ویژگیهایی است ؟

-آیا در اشعار باقی مضامین عرفانی و قلندری با یکدیگر در آمیخته اند ؟

پاسخ به این پرسش مخاطبان را به شیوه های بیان عبدالباقی مجددی و شناخت شعر او آشنا می کند.

۲- ۱-هدف تحقیق و ضرورت تحقیق

اساس و شیوه کار قلندران ،شکستن تابو های اجتماعی است که در عرصهٔ طامات و شعر مغانه در آثار شاعرانی همچون سنایی و عطار و حافظ و... به شیوهٔ هنری جلوه گر شده است . «در آثار عرفانی به ویژه شعر قلندری وقتی نامی از قلندر و قلندری آورده می شود در واقع سیمای مجذوبان و شوریدگانی است که از همهٔ قید و بندها و آداب و رسوم اجتماعی رها شده و به فنا که آخرین مرحلهٔ سلوک در سیر الی الله است رسیده اند .» (شرافتی ،نوروزی ،۱۳۹۸ :۱٤٥) هدف از این تحقیق بررسی مضامین قلندری و رندی در اشعار عبدالباقی مجددی است تا از خلال آنها بتوان به اندیشه ها و دیدگاه هایش در این زمینه پی برد. پژوهش هایی که تا کنون انجام شده در مورد شاعرانی است که اندیشهٔ رندی و قلندری آنها آشکار است و در مورد شاعران معاصری همچون باقی تا کنون پژوهشی انجام نشده است .به همین دلیل انجام چنین پژوهش تازه ای در زمینهٔ غزلیات یکی از شاعران معاصر در حوزهٔ عرفان (مضامین قلندری) ضروری به نظر می رسد .

۳-۱-روش تحقیق

روش مورد استفاده در این پژوهش ، روش توصیفی -تحلیلی است که برای این منظور، اکثر منابع اعم از فرهنگ نامه ها ،کتب صوفیه و عرفانی و همچنین مقالات معاصران در این زمینه ،مد نظر قرار گرفته است تا اندیشه ها، تفکرات و مضامین خاص قلندرا ن مشخص گردد و سپس براساس آنها اشعار باقی مورد تحلیل قرار گرفته است

٤-۱-پیشینهٔ تحقیق

در حوزهٔ شعر قلندری پژوهش‌های به صورت مقاله انجام شده است. شماری از این مقالات عبارت‌اند از:

- قوامی، بدریه، « شاعری و شعر قلندری» ، فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد سنندج، شماره ۳، تابستان ۱۳۸۹ این مقاله به بررسی غزل سنایی و عطار به عنوان برجسته ترین نمونه های شعر قلندری می پردازد تا بر اساس آن شخصیت این دو شاعر و زبان شعر قلندری آشکار گردد.

-شرافتی، زهرا، نوروزی، زهرا «صفات عرفانی و نمادین قلندران درآثار سنایی ،عطار ،مولانا حافظ »، قند پارسی (فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی)،۱۳۸۹. در این مقاله ابتدا ابیات مربوط به قلندران و افکار و اندیشه های آنان در شعر سنایی ،عطار ، مولوی و حافظ استخراج شده و سپس به تحلیل و کشف معانی نمادین و سمبلیک ،آراءو اندیشه های قلندران با توجه به ان ابیات پرداخته می گردد.

-پناهی، مهین، حاجی حسینی، زهرا، «مضامین قلندرانه در غزلیات عطار» ، نشریه پژوهشنامه ادب غنایی ،پاییز و زمستان ۱۳۹۲ . این مقاله به دسته بندی غزلیات عطار بر اساس کاربرد مضامین و اندیشه های قلندرانه در آن ها ، بررسی مضامین قلندرانه ، هیات ظاهر و آداب و رسوم قلندران در غزل عطار می پردازد.

-مشهدی، محمدامیر، «رندی و قلندری در غزل های امیرخسرو دهلوی » ،مرکز تحقیقات فارسی دانشگاه اسلامی علیگره ،۱۳۹۳. در این مقاله ابتدا به معرفی شاعر، امیرخسرو دهلوی پرداخته می شود . بعد از بیان تعاریفی از رندی، مذهب ملامتیه و به تبع آن قلندریه ، ویژگی هایی که امیرخسرو برای آن ها قائل است در قالب اشعارش ارائه می گردد.

– محمدیان، عباس، رفعت خواه، فاطمه، بهرامیان، زهرا، « بررسی مضامین قلندری در غزلیات عطار و حافظ» ، هشتمین همایش پژوهش‌های زبان و ادبیات فارسی بهمن ۱۳۹٤. این مقاله به بررسی مضامین قلندرانه در اشعار عطار و حافظ می پردازد و اینکه این دو شاعر چه مضامینی را جهت انعکاس اندیشه های قلندری به کار برده اند و چه تفاوت ها و شباهت هایی از جهت مضامین به کار رفته بین این دو شاعر وجود دارد.

–دهقان، علی، صدیقی لیقوان، جواد، «از قلندر عطار تا رند حافظ» ، نشریه عرفان اسلامی، تابستان ۹٤. در این مقاله اشعار قلندرانهٔ عطار و غزلیات رندانه حافظ به عنوان برجسته ترین نمونه های شعر قلندری و رندی بررسی می گردد و بر اساس آن وجوه اشتراک و شباهت در هویت قلندر و رند در شعر آن دو سخن سرا مشخص می گردد.

– اکبری، منوچهر، «ملامتیه و بازتاب اندیشه‌های ملامتی در شعر عرفانی (غزلیات عطار، عراقی و حافظ) » ، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۹۷. در این مقاله بازتاب اندیشه های ملامتی در شعر عرفانی (غزلیات عطار و عراقی و حافظ) بررسی می گردد.

–واثقی خواندابی، داوود، شاه مرادی، امید، نجّاریان ، محمدرضا ساوجی « سلوک در طریقهٔ رندان قلندر صفت»، نشریه ادبیات عرفانی و اسطوره شناختی ،تابستان ۱۳۹۹. در این مقاله ابتدا مقدمه ای درباره مکتب ملامتیه و الهیات رندی و قلندری بیان می شود و سپس به تحلیل و تفسیر تفکر ملامتی و قلندری در غزلیات سلمان ساوجی پرداخته می شود.

بیشتر پژوهش‌هایی که تاکنون انجام شده در مورد برخی شاعران مشهور است و در مورد شاعران معاصری همچون باقی تا کنون پژوهشی انجام نشده است.

۲–بحث و بررسی

قلندریه جریانی پر پیچ و خم در بستر زمان است. نوعی هنجار شکنی که به عنوان اعتراض به صوفیان مصلحت جو و ریای حاکم بر جامعه جلوه گر شده و به آداب و رسوم متداول جامعه و اعتقادات و مقدسات دینی پشت پا می زند. «قلندریه در واقع جماعتی بوده اند از صوفیه ملامتی که در قرن هفتم هجری در خراسان ، هند و حتی شام و دیگر سرزمین ها فعالیت داشته اند .قلندران اغلب موی ریش و سرو صورت را می تراشیدند و دلقی از پشم سبز برتن داشتند .این طریقه در خراسان به وسیله قطب الدّین حیدر و در رم به وسیله خضر رومی انتشار یافت .در هرحال قلندران ظاهراً صورت تازه ای از ملامتیه بوده اند ؛لیکن با آنها از برخی جهات تفاوت داشته اند .» (زرین کوب ،۱۳۸۵ :۸٦)« فرق میان قلندر و ملامتی آن است که قلندر تجرید و تفرید به کمال دارد و در تخریب عادات و عبادات کوشد و ملامتی آن را گویند که کتم عبادات از غیر کند و اظهار هیچ خیر و خوبی ننمایند و هیچ شرّ و بدی را نپوشد .» (برهان تبریزی ،۱۳٤۲ :۱۵٤۱)گروهی از ملامتیان که بی باک تر و تندروتر و قلندریه نام داشتند ،نه تنها حالات و عبادات خود را چون سایر ملامتیه از خلق پنهان می داشتند ؛ بلکه با پشت پازدن به تمام رسوم ؛ به تخریب اساس آداب مرسوم و عادات رایج جامعهٔ خویش می پرداختند ؛درحالی که در دل فقط به حقّ عشق می ورزیدند . (رجایی بخارایی ،۱۳۵۸ :۱۰۳) قلندران به عنوان گروه جدید و ممتازی از درویشان در دهه های آغازین قرن هفتم تا سیزدهم در دمشق و دمیاط به فعالیت پرداختند .شکل گیری طریقهٔ قلندریه، با فعالیت های جمال الدّین ساوجی همراه بود و حول محور شخصیت او بود. مشخص ترین اعمال قلندران یعنی تراشیدن مو ،ریش ،سبیل و اَبرو که بعدها چهارضرب نامیده می شد، در واقع تقلیدی از رفتار خود سیّد جمال الدّین بوده است .(کارا مصطفی ،۱۳۹٦ :۹۰) «قلندران کسانی هستند که به نظر خلق مبالاتی زیاد ندارند و سعی در تخریب عادات و رسوم کنند و سرمایهٔ حال ایشان جز فراغ خاطر نباشد و اکثار طاعات و نوافل از ایشان نیاید و از این جهت مشبه به ملامتیه اند .»(کاشانی، ۱۳۸۷: ۱۲۱)

سلسلهٔ قلندریه را شیخ جمال الدین ساوجی تاسیس کرد. او رسم تراشیدن موی سر و اَبرو را در حدود سال ٦۲۰ بنیاد نهاد و محمد بلخی که شاگرد و پیرو او بود، رسم پوشیدن جوال بر آن افزود و بدین سبب به جولقی و جوالقی مشهور شد

.در عهد شیخ جمال الدّین، تعلیم قلندران عبارت از فروپاشی عادات متداول جامعه بود .(زرین کوب ، ۱۳۶۳ :۳۶۵ -۳٦٤).«اساس طریقت قلندریه عبارت بوده است از ترک تعلق و حتی بی قیدی به آداب و رسوم جاری .به نظر می رسد که در این ترک تعلق ،یک نوع بی قیدی افراط آمیز نیز وجود داشته است ؛ به همین سبب از آنها گاه به رند نیز تعبیر می کرده اند یعنی کسی که قیدی به ننگ و نام ندارد ،بیعار.»(همان :۳٦۰) .

۲-۱شعر قلندری

در شعر قلندری ارزش های متداول و مرسوم جامعه به ضد ارزش تبدیل می شوند. خانقاه و تمامی مظاهر شریعت ،به واسطه ریا مورد طعنه واقع شده، قداست خود را از دست داده اند؛ به طوریکه بیان مضامین رندی، باده نوشی و روی آوردن به میکده به عنوان ابزاری جهت اعلام مخالفت و تقابل با وضعیت حاکم بر جامعه است.«درشعر قلندری شاعر می کوشد که ارزش های رسمی، عرفی، اخلاقی و دینی محترم در جامعه را به نوعی زیر سوال ببرد و برعکس ارزشهای دیگری را جایگزین آنها کند .ارزشهایی که در عرف جامعه و از باب شریعت نه تنها ارزش به حساب نمی آیند ؛ بلکه ضد ارزش به شمار می روند. »(شفیعی کدکنی،۱۳۸٦ :۲۹۷). می توان گفت شعر قلندری در قرن پنجم ظهور کرد و در قرن ششم گسترش یافت اما به واسطه صوفی و شاعر نامدار عطار نیشابوری به یک نوع ادبی فراگیر تبدیل شد و با ابداعات فخر الدین عراقی و سعدی به تعالی رسید و در اشعار حافظ به اوج خود رسید.« ویژگی اصلی قلندر در متون ادبی بی اعتنایی آشکار و تعمدی نسبت به آداب اجتماعی به انگیزه عشق دینیِ راستین بود .این هرج و مرج طلبی اجتماعی درصور خیال ژانر قلندری بازتاب یافت: رفتن به خرابات ،میخواری ،تظاهر به شرک و الحاد.» (کارا مصطفی ،۱۳۹٦ :۸۰) از دیدگاه شمیسا غزل قلندری ، غزلی است که به توصیف رندی، باده نوشی پردازد همچنین تظاهر به می پرستی و بی دینی و اغراق در اتصاف به لاابالیگری و تعریض و کنایه به زاهدان و گاه صوفیان در این اشعار مشاهده می شود.(شمیسا ،۱۳۷۰ :۲۷٦-۲۷۵)« شاعران قلندر انسانهایی عادت گریز بودند که آرزوی رهایی از تنگناهای عادت را داشتند .آنها در مقایسه با مردم دیگر از احساس مسئولیت پذیری بیشتری برخوردار بودند ؛بطوریکه حساسیت بسیار آنها در مورد دین ،تصوف و انسان اجازه سکوت به آنها نمی داد .»(قوامی ،۱۳۸۹ :۱۵۲) غزل ، قالب رایج در شعر قلندری است ؛اما غیر از غزل در قالب های دیگری نیز مضامین قلندری دیده می شوند .در این اشعار ، کلمات برمعنای قراردادی خود دلالت نمی کنند ؛ بلکه دلالت ثانویه دارند و سبب تناقض بین شعر و عالم بیرون می شود که نتیجه آن ایجاد ابهام است و شعر نیازمندِ توضیح و تاویل می گردد .(پورنامداریان ،۱۳۸٤ :۲۹۳) برخی از قصاید سنایی که در برگیرنده مفاهیم قلندری است، قلندریات نام دارند .(محمدیان و همکاران ،۱۳۹٤ :۱۹۳۲) «در شعر حافظ رند و قلندر به یکدیگر گره خورده اند ،البته باید توجه داشت که در شعر سنایی این واقعهٔ ادبی اتفاق افتاد و از رهگذر سنایی و عطار این گره خوردگی به اوج کمال خود رسید و به عنوان یک موتیو مرکزی و اساسی و نوعی عینیت میان رند و قلندر در سنت شعرفارسی به وجود آمد.» (شفیعی کدکنی، ۱۳۸٦ :۳۳٦)

۲-۱-۱مضامین قلندرانه در اشعار باقی

قلندران، در برابر مدعیان دیندار یعنی زاهد، صوفی، شیخ و واعظ که گرایش به منفعت طلبی و جاه و مقامات دنیوی ،آنها را به دام ریا و تزویر کشانده، از خودبینی ،ریا و منفعت طلبی برکنارند و حتی پروای عیب جویی و ملامت خلق ندارند .ملامتیان و در رأس آنها قلندران نه تنها مانند زاهدان و صوفیان بدیهای خویش را پنهان نمی سازند ؛ بلکه جهت شکستن حباب خودبینی و غرور با رویگردانی از مسجد ، خانقاه و مدرسه و گرایش به دیر و خرابات ،حتی تظاهر به باده نوشی و بی دینی، با هرچه ریای حاکم بر جامعه به مخالفت می پردازند .در اشعار باقی می توان به مضامین قلندری زیر اشاره کرد :

۲-۱-۱-۱باده نوشی، می‌خواری، می‌پرستی

یکی از خصوصیات بارز قلندران شکست تابوهای اجتماعی است تا از این راه ملامت خلق را برانگیزند ؛زیرا در اندیشهٔ آن‌ها ملامت، لازمهٔ مهار نفس سرکش و مانع از غرور و تباهی انسان است. باده نوشی، می‌خواری و می‌پرستی مصداق بارز این تابوشکنی و هنجار گریزی اجتماعی است. دعوت به باده نوشی یکی از پرکاربردترین مضامین قلندری است . « صوفیان هم شراب نوشند ؛امّا عقل مصلحت اندیش به آنها فرمان می دهد که دور از چشم خلق چنین کنند تا بدنام نشوند ؛اگرچه قلندران بدنامی را به جان می خرند تا دچار غرور و خودبینی نگردند .» (انوری ۱۳۹۵: ۱۹۸) باقی که در اشعارش در نقش قلندر ظاهر می گردد، نه تنها خود به باده نوشی روی می آورد بلکه همگان را به نوشیدن درد و باده در هر حالت و وضعیتی دعوت می کند تا با تابوشکنی ،ملامت خلق را برانگیزد و به نوعی با ریای حاکم بر جامعه به مقابله برخیزد و عبادت صوفیان و زاهدان ریاکاررا پست و بی ارزش نشان دهد.باقی گام را فراتر می نهد و بیان می دارد که تنها راه کامیابی و کامروایی از دنیا نوشیدن باده است .باده نوشی در عرف جامعه در تقابل با آموزه های دینی است . نوشیدن باده موجب برانگیختن ملامت خلق می شود و سبب رهایی قلندر از دام غرور و خودبینی می گردد؛ زیرا غرور، هلاک انسان را در پی دارد و رهایی از آن کامیابی و سعادت دنیوی و اُخروی را موجب می گردد :

کسی کو بادهٔ گلفام بگرفت　　ز دنیای دنی بس کام بگرفت

(باقی ۲۰۱۲: ۲۷٤)

باقی ،صوفیان و زاهدان ریاکار را به می خواری دعوت می کند، ریاکارانی که تنها به فکر منافع دنیوی خویش هستند و تمام همّ و غم آنها در منافع دنیوی خلاصه می شود .دعوت به می خواری در واقع نوعی تابوشکنی و اعتراض به وضعیت موجود است و اینکه نزد قلندران ، باده نوشی و خوشباشی باعث رهایی از دنیای بی سرانجام و غم های روزگار می شود:

گفت می خور مخور غم دنیا　　که ندانی تو چیست انجامش

(همان: ۱۳۸)

باقی بر این عقیده است که شایسته نیست که می پرستان قلندر از باده دوری کنند بلکه شیشهٔ می را باید چون دانه انگور در بغل و زیر جامهٔ خویش پنهان سازند تا از خطرات احتمالی از جانب زاهدان ریایی در امان باشند :

می پرستان را زمی دوری نشاید، شیشه را　　در بغل چون دانهٔ انگور می باید زدن

(همان :۲۱۳)

شاعر وقتی که نزد همگان به می پرستی مشهور است ،روی آوردن به مظاهر زهد ریایی را برای خود ناپسند می‌داند:

به می‌پرستی شهیر عالمم ،ز پخته کاری اگر چه خامم　　قبیح باشد به اهتمام که سبحه گیرم ،سواک سازم

(همان: ۱۱٦)

شاعر همچون قلندران راستین با تابوشکنی ، تمام عمر به می‌پرستی پرداخته است، هنگام مرگ خواستار کفنی از برگ انگور به عنوان نمادی از می‌پرستی است:

اگر بمیرم کفن برایم ز برگ انگور تاک سازم　　اگر بمیرم کفن برایم ز برگ انگور تاک سازم

(باقی ۲۰۱۲: ۱۸۸)

۲-۱-۱-۲تابوشکنی قلندران

۲-۱-۱-۲-۱ گریز از مکان های مذهبی (خانقاه، کعبه، مدرسه، مسجد)

نهضت قلندریه اصولاً بردو اصل استوار بود :یکی مبارزه با ریا و دیگری مبارزه با غرور و خودپسندی .قلندران مکان های مذهبی مانند خانقاه و مسجد را به دلیل حضور صوفیان مصلحت جو و زاهدان ریایی آلوده به تزویر و ریا و نیرنگ می

دانستند و از نظر آنها این مکان ها ،فاقد ارزش و اعتبار بودند؛به همین جهت در اشعار قلندرانه میکده و خرابات در تقابل با مسجد، خانقاه و مدرسه قرار دارد .قلندران نه تنها خود راهی میکده و خرابات می شدند ؛ بلکه دیگران از جمله زاهدان ریاکار را به حضور در این مکان ها فرا می خواندند تا مخالفت خودرا با ریا و تزویر حاکم بر جامعه نشان دهند . شاعر اقامت در میکده و مستی را بر زهد ریایی ترجیح می دهد ؛ زیرا زهد ریاکارانه باعث غرور و خودپسندی و به تبع آن باعث هلاک و نابودی زاهدان ریاکار می شود ،پس حضور در میخانه و میخواری و به تبع آن ملامت خلق و دنائت و خواری مقام در نزد خلق ،برعبادت ظاهری که سبب جلب اقبال عمومی و حصول مقامات دنیوی زودگذر و ناپایدار می شود ترجیح دارد :

زین ریایی زهد می‌خواری و مستی بهتر است　　از زبر دستی دنیا زیر دستی بهتر است

(باقی، ۲۰۱۲: ۲٤۰)

باقی در مقام قلندری وارسته ،گریزان از ریا و عوام فریبی برای میخانه ارزش و اعتباری ویژه قائل است .در اندیشهٔ او میخانه مقامی برابر با کعبه و حتی والاتر از آن دارد .باقی میخانه را جایگاه حضور در پیشگاه الهی می داند که وعده های حق آنجا تحقق می یابد:

خاک بوس آستان ساقی و میخانه ام　　در حریم کعبه ام حاضر زمیقاتم مپرس

(باقی ،۲۰۱۲ :۱۳٤)

در اندیشهٔ باقی مدرسه که تعالیم آن در دست فقیهان ریاکار است ، فاقد ارزش و اعتبار می باشد ؛ زیرا از تعالیم عشق بی بهره است ؛در حالی که قلندران عاشق پیشه اند و هر چه دارند بر سر عشق می نهند . او برخلاف عقیدهٔ مفتیان روزگار فتوا می دهد که بی خبران از عشق مجرم و گناهکار هستند :

فقیه مدرسه مفتی شهر فتوی داد　　که تارکان محبت گناهکارانند

(باقی ،۲۰۱۲: ۱۰۸)

حضور زاهد در مدرسه همانند حضور صوفی در خانقاه به دلیل اقبال و روی آوری مردم زمینه ساز غرور و خودپسندی است .باقی، زاهد را به میکده و می نوشی دعوت می کند؛ آن هم در جامعه ای که میکده به عنوان مکانی بدنام در مقابل مسجد قرار می گیرد . حضور در میکده و به تبع آن می نوشی سبب برانگیختن ملامت خلق می شود. زاهد و عابد که به مدرسهٔ مذهبی می روند ،در ورطهٔ غرور و خودخواهی افتاده ،در نهایت هلاک و نابود می شوند:

بیا به میکده زاهد بنوش بادهٔ ناب　　مرو به مدرسه ترسم شوی ز عجب هلاک

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۵۹)

مسجد که مکان راز و نیاز با معبود است به دلیل حضور ریاکاران مانند صومعه و خانقاه بار منفی گرفته است .(مشهدی ،۲۰۱۲ :۲۷۸) باقی با اندیشه های قلندرانهٔ خویش اظهار می دارد که این عبادات ریایی ،نه تنها رستگاری اُخروی به همراه ندارد بلکه سبب هلاک و نابودی می شود و با دعوت به میخانه مخالفت خود را با مسجد و حرم به عنوان تجلیگاه ریا اعلام می دارد :

هلاک می‌کند از عجب خویش طاعت خویش　　بیا به میکده از مسجد و حرم برخیز

(همان: ۱۲۷)

۲-۱-۱-۲-۲-تظاهر به بی دینی و کفر(اقامت در میخانه، خرابات، دیر، زنار بستن، ترک توبه)

اقبال و روی آوری مردم به صوفی خانقاهی و زاهد که مغرور و خودبین شده ، با اندیشه‌های قلندرانه در تضاد است.قلندر در پی بدنامی برای دوری از غرور و ریا است . به عقیدهٔ قلندران، مستی و بدنامی نیز بخشی از تقدیری است که بر آنان می

گذرد و چون عاشقند، عقل دور اندیش نیست تا آنها را در راه های سلامت پیش بینی شده عبور دهد . باقی خود را ساکن میخانه و خُم را پناهگاه خود می‌داند و تکیه گاهی بهتر از آن نمی‌یابد:

تکیه گاه من خم می ساکن میخانه‌ام　　نوش کردم صد خم می را و مخمورم هنوز

(همان: ۱۲۹)

مسجد و صومعه و خانقاه ،پیر و عاشق حقیقی نیست؛پس مسجد و صومعه و خانقاه را رها می کند و روی به خرابات می آورد که خالی از نیرنگ و ریاست .شاعرنیز در نقش قلندری وارسته از تمام اماکن مذهبی روی گردان می شود و هنگامی که از مسجد و بتخانه که تجلیگاه عبادات ریایی و بی ارزش است نا امید می شود به خرابات روی می آورد و از بدنامی خویش هراسی ندارد ،زیرا با برانگیختن ملامت خلق به مهار نفس سرکش پرداخته و زبانه های غرور و خودبینی در وجودش خاموش می گردد و گره گشایی معنوی حاصل می گردد :

گره از کار من نگشود در بتخانه و مسجد　　نمی‌دانم چه پیش آید کنون اندر خراباتم

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۷٦)

باقی که در مقام یک قلندر ظاهر شده ، نه تنها به ردّ مظاهر شریعت می‌پردازد؛ بلکه در دیر مغان پناه می گیرد تا اساس زهد ریایی را فرو ریزد و با ترجیح دیر بر مسجد و خانقاه اساس زهد و ورع و طامات را سست نموده ، از غم هایی که به سبب تعلقات دنیوی ایجاد شده رهایی بخشد :

رفتی به دیر ای دل دانم ز غم برستی　　بنیاد ورع و طامات بالله عجب شکستی

(باقی،۲۰۱۲ :۲۵۰)

یکی از ویژگی های قلندران، ترک توبه است. در اغلب موارد توبه شکنی مربوط به نوشیدن می است و گاه چندین بار اتفاق می افتد. شاعر با سَر عریان یعنی سَربی دَستار، به پای خُم نشسته و به باده نوشی می پردازد تا اساس توبه ، زهد و تقوی را در هم شکند .دستار نمادی از مظاهر شریعت است که قلندر به ترک آن می پردازد :

سَر عریان به پای خُم نشستم تا چه پیش آید　　بنای توبه و تقوی شکستم تا چه پیش آید

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۱٦)

شادی جزو اندیشه‌های قلندرانه است، چون پایان کار هستی نامعلوم است، نباید غم فردا را خورد .پس در فصل بهار به باده نوشی می پردازد . در فصل بهار نباید از نوشیدن می توبه کرد .باقی پشیمانی خود را از ترک میخواری اظهار می دارد و ننوشیدن می را گناهی می داند که باید از آن توبه کند و به واسطهٔ این گناه پیوسته به سرزنش خویش می پردازد :

نمودم ترک می‌خواری بهار آمد پشیمانم　　از این تقصیرها مردم توبه‌ها دارم ملامت هم

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۸۵)

۲-۱-۱-۳ تعریض و کنایه به زاهد، واعظ، شیخ و....

در اندیشهٔ باقی ،خانقاه ، مسجد و محراب برای حصول دستاوردهای دنیوی زاهدان ریاکار خوشایند است؛ زیرا با نمایش عبادات ظاهری و جلب اذهان عمومی می توانند به منافع و خواسته های مطلوب دنیوی خویش دست یابند . به عقیدهٔ وی مسجد و محراب با زاهد سازگاری بیشتری دارد، ولی برای باقی به عنوان قلندری گریزان از ریا و تزویر ،میخانه و شراب نوشی ، مناسب و شایسته است ؛زیرا با حضور در این اماکن و شراب نوشی و برانگیختن ملامت خلق ،مانع از افتادن وی در دام ریا و تزویر می گردد :

به زاهد خانقاه و مسجد و محراب می‌سازد　　به من میخانه و ساقی شراب ناب می‌سازد

(باقی، ۲۰۱۲: ۸۸)

قلندر اگر به پیران عصر خود اعتقاد ندارد برای این است که آنها در عین اسارت در زنجیر نفس ادعای محبت به حق دارند .راه سلامتی که آنها برگزیده اند و ایمنی آنها از رسوایی و بدنامی که خود حاصل مصلحت اندیشی در سخن و عمل در میان خلق است خود دلیل ادعای دروغین آنهاست .باقی با تعریض و کنایه، پیر و شیخ صومعه نشین و خرقه پوش را که تنها با ریا و عوام فریبی خلقی را گرد خود جمع کرده به میخانه دعوت می کند؛ زیرا خانقاه به ریا آلوده شده است .باقی معتقد است که می همچون اکسیری، جوانی را به شیخ باز می گرداند و به او جانی دوباره می بخشد :

به پیری ساکن میخانه می باید شدن باقی　　می گلرنگ شیخ ناتوان را شاب می سازد

(باقی، ۲۰۱۲: ۸۸)

۲-۱-۱-٤ نکوهش ابزارهای ریاکاری (تسبیح ، دستار ،خرقه، عمّا مه، مصّلی، نعلین)

هنگامی که شریعت ، دینداری و عبادات خالصانه در لباس ریا و تملّق و خودنمایی ظاهر شوند ،فاقد ارزش بوده و جنبهٔ عوام فریبی خواهند داشت ،که قلندر از این عبادات نه تنها روی گردان است بلکه با مخالفت ورزی به نابودی ابزار ریا اقدام می‌کند. خرقه نمادِ بارزِ صوفیان خانقاهی است. ردّ و قبول مردم که برای شیخ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است در نزد شاعر ناچیز و بی اهمیت جلوه می‌کند و او را وادار می‌سازد تا در خرقه ریایی آتش زند؛ زیرا در نزد باقی خرقه ،نماد ریا و مظهر غرور و خودپسندی است:

حاصل خرقه بود عجب و غرور　　برکشش از تن و در آتش سوز

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۳۱)

در اندیشهٔ باقی تسبیح ،دستار ،عمامه و نعلین نمایشی از ریا و عوام فریبی بوده و فاقد ارزش هستند .او با کنار گذاشتن این نمادهای ریا و منفعت طلبی، خواستار رهن آنها در میکده به ازاء جرعه ای باده است :

ردا وخرقهٔ پشمین عصا و سبحه و مسواک　　زمن ساقی ستان این جمله را، ده مرا جامی

(باقی ،۲۰۱۲ :۲۲۸)

۲-۱-۱-۵ امید به بخشایش و رحمت الهی

مجددی در غزلی که با ردیف مینا سروده به ستایش شیشهٔ شراب پرداخته است .او با نگاه ملامتی و قلندری از مزایای مینا سخن گفته است ؛چنانچه مشابه این مضامین را فقط نزد عارفان می توان یافت . شاعر بر این باور است که صدای ریزش باده از شیشهٔ می به جام و پیاله ندای اَنتَ اَلغفُور را به گوش قلندر می رساند تا به یاد آوری این نکته که پروردگار جهان آفرین ، آمرزنده و غفّار است نه تنها به ملامت ها و زیان های دنیوی توجه ننموده بلکه نسبت به عذاب های اُخروی که از زاهد و واعظ و ...می شنود بی پروا باشد و به بخشش و رحمت الهی یقین داشته باشد :

به گوشت می رسد انت الغفور از شیون مینا　　همی نوشم از آن هر لحظه آب روشن مینا

(باقی، ۲۰۱۲ :۲٦)

حافظ نیز مخاطبان خود را به باده نوشی همراه با بانگ و چنگ سفارش نموده و از غصه خوردن منع می نماید .او به انسانهای روزگار پند می دهد که اگر ریاکاران زمانه زاهد ،شیخ، فقیه و واعظ شما را از باده نوشی منع نمودند به سخن دنیا دوستان ریایی وقعی ننهید و به آنها بگویید که آفریدگار مهربان آمرزنده گناهان و بخشایشگر است :

می خور به بانگ چنگ و مخور غصه ور کسی　　گوید ترا که باده مخور گو هو الغفور

(حافظ شیرازی ،۱۳۸۵ :۱۸۲)

۲-۱-۱-٦ ویژگی های رندان

هوشیاران پاک دلی که سرِ تسلیم در آستانِ آداب و رسوم ، فرود نمی آورند.رندان، فداکارند ،مصلحت اندیش نیستند و در تحصیل فضایل از دل و جان می کوشند، با ریاکاری و زهد ریاکارانه مخالفند .«جوهر زندگی را در عشق می جویند خوشباش،طربناک و سرمستند. با این همه خود بین نیستند ،به علت آنکه در جامعه واژه ها از معنی تهی شدند ،ترک نام گویند و نیک نامی را در بد نامی می جویند و به داوری مردم در حق خود بی اعتنایند. می خواره اند یا تظاهر به می خواری را وسیله ای برای مبارزه با زاهد فریبکار مسند نشین می دانند.آنها واژه هایی که در اجتماع معنیِ منفی دارند، با بارِ مثبت بکار می برند.» (انوری،۱۳۹۵:۳٤)

رند در اشعار باقی

رند در اشعار باقی از جایگاه والایی برخوردار است. انسان کاملی است که بزرگ‌ترین هدف او ترک تعلقات دنیوی و وارستگی است. او می‌خواهد منیت ، خودپرستی و ریا را از خود دور سازد تا به اخلاص در اعمالش برسد. در گریز از دام پیرخانقاهیِ مرقع پوش است که به عالم رندی و بد نامی روی می آورد . باقی خود دم از رندی می زند ودر جهان به رندی مشهور است ، رندی را لطفی ازلی می‌داند که سبب رهایی او از زهد خشک می‌شود:

دلا ساقی به من لطف عیان کرد ز درد زهد خشکم در امان کرد
برندی شهره‌ام اندر جهان کرد

(باقی، ۲۰۱۲: ۲۹۷)

انسانِ رند در اشعار باقی با صفاتِ ذیل آمده است:

رندِ اَلَست

رندان بر این باورند که سرنوشت هر فرد در روز الست (آغاز آفرینش) تعیین شده و غیر قابل تغییر است و رندی نیز تقدیری بوده که خداوند برای آن‌ها مقدّر فرموده است .رندان ،زهدِ ریایی را بر نمی تابند و از آن روی گردانند:

ندارم تاب زهد و ورع ای زاهد مده پناهم به رندی مایل از روز الستم تا چه پیش آید

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۱٦)

رندِ باده نوش

از آنجایی که رندان در طریقت خویش برایِ خرقهٔ ریایی صوفیان ارزشی قائل نیستند، آن را به ازای باده رهن میکده می‌گذارند و باقی این کار را شرط لازم جهت ورود به طریقت رندان باده نوش می داند :

شرط است در طریقت رندان باده نوش در رهن باده خرقهٔ پشمینه داشتن

(باقی، ۲۰۱۲: ۲۰۸)

رندِ بدنام

رندان، مردمی مبارز بودند و تنها هدف آن‌ها برقراری عدالت اجتماعی به دور از ریا و تزویر بود ؛اما جامعه که دیدِ مثبتی به اعمال و رفتار آن‌ها نداشتند، همواره با روش های مختلف در صدد آزار و اذیت و حتی بدنامی آن‌ها بوده. رندان آشکار و با مفاخره ، خود را بدنام و زاهدان را نیک می‌دانستند و زاهدان ریایی را از همنشینی با خویش به دلیل رسوایی برحذر می داشتند:

رند و بدنامم مشو زاهد تو با من همنشین صحبت نیکان بدان را خوب رسوا می‌کند

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۰۱)

رندِ بی تکلف

رندان همواره در پی ترک اسباب دنیوی بودند و در عین ساده زیستی با حداقل امکانات زندگی می‌کردند، وارستگانی بودند که از قید تعلقات دنیوی رها شده و زندگی ساده و بی آلایشی داشتند و در میخانه اقامت گزیده بودند:

رندانه در حریم میخانه جا نمودن　　پیراهن تعلّق بر خود دریده رفتن

(باقی، ۲۰۱۲: ۲۱۱)

رندِ بی دستار

دستار، نماد دانشمندان و زاهدان ریایی و دستاویزی جهت کسب روزی دنیوی بود؛ به همین علت رندان همواره متمایز از صوفیان در جامعه ظاهر می شدند. باقی خرقه را لباس و نمادِ صوفیان ریایی و وسیله ای جهت کسب روزی و مال دنیوی با تظاهر به دینداری و عوام فریبی می داند ؛ در حالیکه رندان از این لباس های ریایی دوری می گزیدند :

دعوی رندی و در بر خرقه، دستارت به سر　　شیوهٔ رندی نباشد دعوی رزّاقی است

(باقی، ۲۰۱۲: ٦۲)

باقی درحالی که به رندی مشهور است ،آراستنِ خویش با مظاهرِ شریعتِ ریایی یعنی دستار و نعلین صوفیان را کاری نادرست و بی ارزش می داند :

چند آرایم تن خود بی هنر　　پای در نعلین و دستارم به سر

چون به رندی شهره‌ام زیر قمر

(باقی، ۲۰۱۲: ۲٥٤)

رندِ زاهد ستیز

یکی از تیپ هایی که در طول تاریخی اجتماعی ایران، چهره ای محسوس و پررنگ دارد، « زاهد» است. می توان گفت زاهد در آثار بیشتر طنز پردازان از نیش انتقاد و طنز مصون نمانده است. (مشهدی، فولادی، ۱۳۹۰: ۱۲٥) باقی ،خرقهٔ صوفی را بی ارزش و بی اعتبار می داند، خرقه ای که برقامتِ انسان، نادرست جلوه می کند و پوشیدن آن را برای خود عیب و ننگی بزرگ می داند ؛زیرا آن را آلوده به ریا و تملّق، جهت رسیدن به مقاصد دنیوی می داند. رندی و زهد را به آیینه و سنگی تشبیه می کند که اگرچه در ابتدا جنسیتی یکسان داشته اند ؛اما اکنون دشمن و با یکدیگر در تضاد هستند ،چه از نظر ظاهر، چه از نظر اعتقادات .رندان همچون آیینه صاف و بی ریا هستند در حالیکه هر لحظه از جانب زاهدانِ تنگ نظر در معرض آسیب و زیان قرار دارند :

هر دم از خرقهٔ ناباب مرا آید ننگ　　رندی و زهد و ریا هست چو آیینه و سنگ

(باقی، ۲۰۱۲: ۲۷٦)

پند و توصیه ارزشمند باقی به همراهانش ،خدمت به رندان و دشمنی با زاهدان ریایی است ،او خواهان برکشیدن و نابودی خرقه است ،زیرا اکنون به ریا و نیرنگ آلوده شده است :

می‌دهم پندت چو دُر در گوش خود آویزه کن　　خدمت رندان کن و با زاهدان استیزه کن

برکش از تن خرقهٔ سالوس ،ریزه ریزه کن

(باقی، ۲۰۱۲: ۲٤۰)

رندِ عاشق

عشق و رندی همواره ملازم و همراه یکدیگرند. عاشق باید به مقام رندی رسیده باشد تا با ترک تعلقات دنیوی به مرحلهٔ فنا و

بقا دست یابد. باقی صوفیان و زاهدان ریاکار را سودا زدگانی بیش نمی‌داند،که اندیشهٔ باطل دارند ،ایمان آنها کامل نیست و هنوز در طلب ایمان هستند :

ما عاشق و رندیم ز خود باقی و فانی　　سودا زده و طالب ایمان دگرانند

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۰٤)

رندِ قدح نوش

باقی خود را رندی می داند که به باده نوشی می پردازد؛ درحالیکه مانندِ صوفیانِ خانقاهی، خرقه در بر دارد .«باده یا می رمزی از نور است و رندان باده نوش کسانی هستند که نور در دل آن‌ها جای دارد. رندانِ قدح نوش، همان رندانِ باده نوشند ،ظرف گفته شده و اراده مظروف کرده است.» (برومند سعید، ۱۳۸۲: ۱۹۹) او خرقه را به عنوان نمادی از مظاهر شریعت ،به باد تمسخر و انتقاد می گیرد. باقی مستی است که پی به اسرار الهی برده ، با اینکه صد زبان می داند ولی قادر به بیان اسرار نیست و خاموشی برمی گزیند:

رندم و قدح نوشم خرقه در بر و دوشم　　صد زبان و خاموشم نکته محتمل دارم

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۸۲)

رندِ شاهد باز

مخالفت با ریای حاکم در جامعه در اشعار باقی به وضوح دیده می شود. او خود را رند ،شاهد باز ،مست و دائم الخمر معرفی می کند ،آن هم در جامعه ای که این موارد نوعی تابوشکنی محسوب می شود و با عرف جامعه در تقابل هستند .او به تمامی ارزش های متداول و مرسوم جامعه پشت پا می زند .شاعر اظهار می دارد با این توصیفاتی که من دارم ،پرسش در مورد عبادات من کاری بیهوده و تمسخر آمیز است ؛زیرا رندِ مست و باده نوش، با عبادت فرسنگ ها فاصله دارد .شاهد بازی در جامعه ،کاری ناپسند محسوب می‌شود ؛اما رند خود را شاهد باز معرفی می کند تا بیشتر ملامت و سرزنش خلق را بر انگیزد و نفس خویش را خوار سازد تا به دام تزویر و ریا نیفتد:

رند و شاهد بازم و مخمور و مستم روز و شب　　چشم بگشا حال من بنگر ز طاعاتم مپرس

(باقی، ۲۰۱۲: ۱۳٤)

رندِ مست

باقی در چهرهٔ قلندر خود را با ویژگی ها یی چون رند شرابخواره و مستی معرّفی می کند که از روز ازل دارای این خصوصیات است و به واسطهٔ این ویژگیها و زیر پا گذاشتن ارزشهای جامعه ،مسجد از پذیرش وی خودداری می کند و راهی میخانه می شود :

رند و شرابخواره و مستیم چون قدیم　　مردود مسجدیم و به میخانه مستقیم

(باقی، ۲۰۱۲: ۲۱۳)

رندِ می‌پرست

توصیهٔ باقی به عیش، شادباشی ، باده نوشی وبهره بردن از لحظات زندگی است. او انسان ها را به ترک تمام هستی و پشت پازدن به تعلّقات مادی و دنیوی فرا می خواند و این مستی و خوشباشی برای رندان، کیمیایی است که رندانِ فقیر را به قناعت و بی نیازی آراسته می کند :

می‌گویمت حدیثی گر رند می‌پرستی　　هنگام تنگدستی در عیش کوش و مستی

این کیمیای هستی قارون کند گدا را

(باقی، ۲۰۱۲: ۲۵۰)

۷ تلفیق مضامین قلندرانه و عارفانه

غزل رایج ترین قالب شعری در طول تاریخ شعر فارسی است که در دوره های مختلف مضامین گوناگون را در برگرفته است. در دوره ای غزل حال و هوای عاشقانه داشت مثل دورهٔ سبک خراسانی. در دوره ای نیز در کنار عاشقانه سرایی غزل رنگ و بوی عرفانی گرفت و معشوق آسمانی شد مثل دوره سبک عراقی.(نوربخش، ۱۳۷۰: ۱۵) غزل فارسی سه مضمون اصلی را در خود جای داده است: عاشقانه ، عارفانه ، قلندرانه . مضمون اصلی غزل عاشقانه، وصف معشوق و سوز و نیاز عاشقانه است .غزل عارفانه دارای مضامین عرفانی همچون تجلی، فقر ،فنا و...است . غزلیات قلندرانه حاوی اندیشه‌های قلندری در مورد پشت پا زدن به آداب و رسوم رایج، تقابل خانقاه و مسجد با میخانه و خرابات، همچنین رد مظاهر شریعت است. گاهی در این گونه اشعار گره خوردگی مضامین عرفانی با قلندری مشاهده می‌شود و دسته بندی مضامین عرفانی-قلندری را ایجاد می‌نماید. این دسته از غزلیات یا با مضامین قلندرانه آغاز شده و به مضامین عارفانه ختم می شود یا با مضامین عارفانه آغاز شده و به مضامین قلندرانه خاتمه می یابد . (پناهی ،حاجی حسینی ،۱۳۹۲ :۵۹-۵۸)

در اشعار باقی می توان به مواردزیر اشاره کرد:

به سینه درد طلب گر ترا پدید آید　　بیا به میکده هر درد را دوا اینجاست

(باقی، ۲۰۱۲: ۶۵)

دربیت فوق واژهٔ طلب با میکده که پرکاربردترین واژه در اشعار قلندری است در یک بیت آمده است. درد طلب که سرآغاز راه سلوک و انگیزه اصلی سالک در طی طریق است به وسیله نوشیدن باده معرفت در میکده درمان می‌گردد.

دی به میخانه شدم از سر صدق و اخلاص　　می بنوشیدم و گشتم ز غم و دهر خلاص

(باقی، ۲۰۱۲: ۱٤۱)

در بیت فوق واژه‌های عرفانی صدق و اخلاص با واژگانِ میخانه و می‌نوشی آمیخته شده‌است .باقی، شرطِ ورود به میخانه را همانند شرط طی طریق سلوک ،داشتن صداقت و اخلاص می داند و نوشیدن می را راهی جهت رهایی از غم و اندوه دنیوی و وصال و رسیدن به آرامش و شادمانی روحانی می داند.

۳- نتیجه

کژروی‌های اجتماعی عمدتاً در لباس زهد و تلاش جهت حصول رستگاری اُخروی توسط زهاد و صوفیان خانقاهی ،سبب ایجاد فرقهٔ ملامتیه و به طبع آن قلندریه گردید تا از طریق تقابل با هنجارهای متعارف جامعه و رویگردانی از نهادهای اجتماعی موجود ،به مقابله با ریا بپردازد و جامعه اصلاح گردد . ظهور افکار قلندری در شعر فارسی از سنایی آغاز شد و زیبایی و تاثیرگذاری آن باعث شد دیگر شاعران عارف و غیرعارف از این مضامین تاثیرگذار بهره ببرند. در اشعار قلندرانه تقابل واژگانی چون زهد، خانقاه، خرقه، صوفی، مدرسه و مسجد در برابر واژگان باده، پیر مغان، خرابات دیر مغان زنار مغچه و میکده به وضوح دیده می‌شود. این تقابل در چهره و اعمال قلندر و صوفی نمودار می گردد. در اشعار باقی قلندر و رند دارای ویژگی های مشترکی هستند . هر دو در پی شکست تابوها ،چهارچوب ها و قوانین متداول و مرسوم جامعه خویش هستند .آنها دم از مستی ،باده نوشی و باده پرستی می زنند ،مظاهر شریعت و دینداری حتی زهد زاهدان و صوفیان خانقاهی و قداست مسجد و خانقاه را به باد تمسخر می گیرند ،در میکده و خرابات سکنی می گزینند و دیگران را به باده نوشی و اقامت در میکده ها فرا می خوانند تا به مقابله با ریای حاکم بر جامعه بپردازند .اشعار باقی بازگو کنندهٔ ریای حاکم بر جامعه است. خانقاه و مسجد به نیرنگ ،فریب و ریا آلوده است. باقی در چهرهٔ قلندری وارسته دم از رندی می زند تا موضع خود را در برابر زاهدان ریاکار و عوام فریب، نشان دهد.

٤-منابع

انوری ،حسن ،(۱۳۹۵)، *صدای سخن عشق* ،چاپ دوازدهم ،تهران :سخن.

برهان تبریزی، محمد حسین،(۱۳٤۲)، *برهان قاطع* ، تصحیح محمد معین در پنج جلد، تهران: امیرکبیر.

برومند سعید، جواد،(۱۳۸۲)، *آیین رندان*، چاپ اول ، تهران: بهار.

پناهی، مهین؛ حاجی حسینی، زهرا، (۱۳۹۲)، "مضامین قلندرانه در غزلیات عطار"، *پژوهشنامه ادب غنایی*، شماره ۲۱، صص٤۹-٦٤.

پورنامداریان، تقی، (۱۳۸٤)، *گمشدهٔ لب دریا*، تهران: سخن.

حافظ شیرازی ،شمس الدین محمد، (۱۳۸۵)، *دیوان حافظ* ،به اهتمام محمد قزوینی و قاسم غنی ،مقدمه ،مقابله و....رحیم ذو النور ،چاپ چهارم ،تهران :زوار.

حجازی، بهجت السادات، (۱۳۹۰)، *انسان کامل از نگاه عطار*، چاپ اول، تهران: آوای نور.

رجایی بخارایی، احمد علی، (۱۳۵۸)، *فرهنگ اشعار حافظ*، چاپ دوم، تهران: مهارت.

زرین کوب، حمید، (۱۳٦۲)، *قلندرنامه خطیب فارسی یا سیرت جمال الدین ساوجی*، تهران: توس.

زرین‌کوب، عبدالحسین، (۱۳۸۵)، *ارزش میراث صوفیه*، تهران: سپهر.

زرین‌کوب، عبدالحسین، (۱۳٦۳)، *جستجو در تصوف ایران*، تهران: امیرکبیر.

شرافتی زهرا، نوروزی زهرا، (۱۳۹۸)، "صفات عرفانی و نمادین قلندران در آثار سنایی"، عطار، مولانا و حافظ، *قند پارسی* ،دوره دوم، شماره صص ۱۳۷-۱٦۰.

شفیعی کدکنی،محمد رضا، (۱۳۸٦)، *قلندریه در تاریخ*، تهران: سخن

شمیسا، سیروس، (۱۳۷۰)، *سیر غزل در شعر فارسی*، تهران: فردوس.

مشهدی، محمدامیر، (۱۳۹۲)، "رندی و قلندری در غزل های امیر خسرو دهلوی **طوطی هند امیر خسروی دهلوی"**، علیگره: مجموعه مقالات مرکز تحقیقات فارسی دانشگاه اسلامی علیگره، صص ۲٦۵-۲۸٦.

قوامی، بدریه، (۱۳۸۹)، "شاعر و شعر قلندری"، *فصلنامه تخصصی زبان و ادب فارسی*، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد سنندج ، سال اول، شماره ۳، صص ۱٤۳-۱٦۲.

کارا مصطفی، احمد، (۱۳۹٦)، *تاریخ کهن قلندریه*، تهران: فرهنگ معاصر.

کاشانی، عزّالدّین محمود، (۱۳۸۷)، *مصباح الهدایه و مفتاح الکفایه*، چاپ سوم، تهران: زوار.

مجددی، عبدالباقی، (۲۰۱۲)، *دیوان غزلیات*، به اهتمام محمد نعیم مجددی، هرات: احرار

محمدیان، عباس، رفعت خواه، فاطمه، بهرامیان، زهرا، (۱۳۹٤)، "بررسی مضامین قلندری در غزلیات عطار و حافظ"، مقالات هشتمین **همایش زبان و ادبیات فارسی** ، ۱۹۲۹-۱۹٤۷.

مشهدی محمدامیر، فولادی یعقوب، (۱۳۹۰)، "طنز در غزل های غزالی مشهدی"، *فصلنامه مطالعات شبه قاره*، **دانشگاه سیستان و بلوچستان**، سال سوم، شماره ۸، صص ۱۱۷-۱۳۸.

نوربخش، مرتضی، (۱۳۷۰)، *هزارگوهر*، چاپ اول، تهران: اندیشه.

نفیسی، سعید، (۱۳٤٦)، *سرچشمهٔ تصوف در ایران*، تهران: فروغی .

نوش‌آبادی، تاج‌الدّین، (۱۳۸۱)، *دانشنامهٔ ادب فارسی*، به سرپرستی حسن انوشه، ذیل باقی کابلی، جلد سوم، چاپ دوم تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.